

Komunistické ženské hnutie na Slovensku v 20. storočí. Otázky a námety na štúdium

Mária Rusková, maria.ruskova@zoznam.sk

RUSKOVÁ, Mária. Communist women's movement in Slovakia in the 20th century. Questions and suggestions for study. Individual and Society, 2006, Vol. 9, No. 4.

Slovakia. 20th century. Communist women's movement.

Ako historička, ktorá sa snaží hľadať odpovede na otázky, súvisiace s postavením žien v spoločnosti v 20. storočí, som sa stretla s mnohými doteraz nevyriešenými či dokonca ešte nenastolenými problémami, ktoré vyslovene provokujú k hľadaniu ciest a nových prístupov vo výskume.

Slovenská historiografia sa čoraz viac zaujíma o výskum sociálnych aspektov života spoločnosti a v rámci neho o postavenie ženy. Kvalitu i kvantitu výskumu môžeme sledovať v medzinárodnom – najmä česko-slovenskom rámci i vo vnútri slovenskej historickej obce. Ak porovnáme česko-slovenské pomery, musíme smutne konštatovať (a nie je to vec neznáma), že česká historická produkcia je na tom – minimálne s ohľadom na kvantitu prác – oveľa lepšie, než slovenská. Prečo? Odpoveď možno hľadať najmä v prístupe českých historikov k sociálnym dejinám všeobecne. Rozhoduje pritom nielen odborná erudovanosť, ktorá je samozrejme prvoradá, ale aj profilácia a osobný záujem historikov o konkrétne otázky výskumu. Prečo sa slovenskí historici tak pomaly rozbiehajú vo výskume sociálnych dejín? Je to problém záujmu či metodologickej koncepcie? Alebo je to dôraz na „faktografickosť“, ktorá znemožňuje širší pohľad, napriek tomu však stále neopúšťa naše rady? Nájst odpoveď je zložité, možno problém spočíva už v spôsobe prípravy študentov na vysokých školách, kde často prevláda pozitivistický prístup k dejinám, a nie hľadanie otázok a odpovedí. Dôležitou okolnosťou je tiež výrazná orientácia prednášajúcich na politické alebo tzv. „makrodejiny“.

Ako vysokoškolská asistentka môžem potvrdiť, že existujú aj prvé lastovičky na slovenských katedrách histórie, ktoré venujú pozornosť aj tzv. „mikrodejinám“ a sociálnym aspektom života človeka, medzi nimi aj postaveniu žien v spoločnosti. Mala som možnosť zostaviť a viesť vysokoškolský seminár „Žena v dejinách“, ktorý síce svojím názvom vzbudzoval dojem azda až príliš veľkého zovšeobecňovania, zameriaval sa však na konkrétne a z historického i spoločensko-kultúrneho hľadiska najzaujímavejšie aspekty spoločenského postavenia žien. Seminár bol postavený na problémovom pohľade na históriu, na kladení otázok a hľadaní odpovedí, a to prostredníctvom bohatej diskusie i samostatnej výskumnej práce študentov. Domnievam sa, že tento „pilotný projekt“ seminára naplnil nielen moje vlastné očakávania, ale aj očakávania študentov. Zároveň by som si už vedela predstaviť ďalšie „rozpitvanie“ takto postavenej témy, či už z časového alebo z tematického hľadiska. Na to je však potrebná kvalitná príprava a prehĺbenie výskumu v rámci jednotlivých chronologických období v tejto oblasti. Ako východisko pre ďalší podobný seminár by som potom videla zameranie sa na určité problémy v konkrétnom historickom období.

Ak sledujeme záujem slovenských historikov o otázky postavenia a úlohy žien v spoločnosti (napr. ženských hnutí), zistíme, že najmenšia pozornosť sa im venuje vo výskume dejín 20. storočia. V tomto smere zatiaľ jednoznačne „vyhrávajú“ historici, špecializujúci sa na obdobia stredoveku a raného novoveku, pričom 19. storočiu sa už venuje pozornosť v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied.

Naproti tomu 20. storočie je, čo sa týka záujmu o dejiny ženy, stále akosi „na okraji“. O to viac treba vyzdvihnúť snahu malej skupiny historikov, ktorí sa na túto neľahkú úlohu – výskum postavenia ženy a ženských hnutí v 20. storočí – dali. Jej zložitost spočíva nielen v množstve otvorených otázok, ale aj v nedostatku či nedostupnosti archívnych materiálov, metodologickej neujasnenosti historického výskumu, i v stále malom záujme o podobné témy.

V rámci výskumu spoločenského postavenia žien v 20. storočí sa osobne venujem obdobiu prvej Československej republiky, najmä pôsobeniu rôznych ženských hnutí. Zameriavam sa predovšetkým na komunistické hnutie, doteraz predovšetkým v rámci projektu *Radikálny komunizmus a socializmus na Slovensku v rokoch 1918-1989. Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou*. Mojm cieľom v rámci projektu je skúmať činnosť ženského komunistického hnutia v období prvej Československej republiky na Slovensku. Jeho neoddeliteľnú súčasť predstavuje výskum osobností popredných funkcionárok hnutia – predovšetkým Barbory Rezlerovej Švarcovej. Ďalšími témami sú vzťah komunistického hnutia k ostatným organizovaným skupinám žien a využitie činnosti ženského hnutia v cieľoch komunistického hnutia všeobecne.

Spomedzi nastolených problémových okruhov najzložitejšou otázkou bola a stále zostáva potreba čo najkomplexnejšie objasniť činnosť a význam Barbory Rezlerovej Švarcovej. Ako zakladateľka komunistického ženského hnutia na Slovensku je všeobecne známa, rovnako aj skutočnosť, že žila a pôsobila dlhší čas v Banskej Bystrici (ktorá sa aj vďaka tomu stala centrom činnosti hnutia), no mnohé ďalšie skutočnosti ešte nepoznáme. Dôvody spočívajú predovšetkým v nedostatku prameňov a ich nejednoznačnosti. Pri výskume dejín komunistického hnutia sa historik stretáva s problémom nespracovanosti fondov tak v Slovenskom národnom archíve, ako aj v iných archívoch. Pre účely tohto konkrétneho výskumu je dôležitý najmä archív Múzea Andreja Kmeťa v Martine a jeho fondy, nachádzajúce sa vo Vrútkach. Čiastočne môžeme nájsť materiály aj v Literárnom a hudobnom múzeu v Banskej Bystrici, i v štátnych a oblastných archívoch po celom Slovensku. Všade sa však stretávame s podobným problémom: nedostatočným spracovaním fondov. Myslím si, že tento stav je spôsobený jednak malým záujmom o výskum ženských hnutí na Slovensku v minulých desaťročiach a odsúvaním tejto problematiky „na vedľajšiu koľaj“, i selekciou toho, „čo sa hodilo“ pri zaraďovaní písomností do zbierok archívu. Istú mieru poznatkov nám môžu sprostredkovať korešpondencia, denníky a materiál súkromnej povahy, uložený napríklad v Slovenskom národnom archíve či v Slovenskej národnej knižnici. Tu však opäť narážame na problém torzovitosti materiálov.

Pomerne dobre a plasticky dokážeme popísať vplyv ženského komunistického hnutia na spoločensko-kultúrne pomery každodenného života obyčajných ľudí. Komunistické hnutie dokázalo úspešne šíriť myšlienku marxizmu-leninizmu aj prostredníctvom hnutia komunistických žien, tomuto cieľu slúžil jeho tlačový orgán „Proletárka“. Forma šírenia myšlienok komunistického hnutia na stránkach Proletárky je rovnako zaujímavým aspektom výskumu, nemôžeme sa naň však dívať izolovane, bez následnej kritickej analýzy a komparácie s aktivitami ďalších organizácií a hnutí. Historikovi sa na tomto poli otvára priestor na rozbor agitačnej a propagačnej práce komunistov. Sledovať možno napríklad, ako sa utváral obraz o silnom a prosperujúcom Rusku, o blahobyte v komunistickej spoločnosti, i o úlohách „komunistickej“ ženy-matky a manželky pri šírení tejto ideológie.

Zaujímavé je tiež porovnanie, do akej miery vplývalo na spoločnosť komunistické hnutie, a do akej miery ženy organizované v Spolku slovenských žien – Živene. Táto línia výskumu však vyžaduje podrobné preskúmanie činnosti a významu Živeny a jej funkcionárok v sledovanom období. To však – rovnako ako pri výskume dejín komunistického hnutia – prináša so sebou problém nedostatku pramenných materiálov a jeho obmedzenej dostupnosti (materiály Živeny sa nachádzajú v Slovenskom národnom archíve a v Slovenskej národnej knižnici – v Archíve literatúry a umenia v Martine).

Ďalšie výskumné otázky sa týkajú spolupráce jednotlivých ženských hnutí a organizácií, ich vzájomného ovplyvňovania a prelínania, dokonca môžeme hovoriť o určitej vzájomnej závislosti. Týka sa to najmä ich pôsobenia v konkrétnych regiónoch. Kontakty a súčinnosť s inými boli pre komunistické hnutie veľmi potrebné predovšetkým v počiatočných jeho existencii. Nie však až do takej miery, aby dokázalo prekonať „neprekonateľné“, totiž ideové a ideologické spory. A to aj napriek tomu, že tým skutočne mohlo obohatiť záujem komunistov i širšieho okolia o postavenie ženy. Toto je potrebné uvedomiť si hneď na začiatku. Komunistky sa jednoznačne inšpirovali prácou nekomunistických žien v sociálnej a kultúrnej oblasti, preklenuli na istý čas animozity ideových rozporov a dokonca nadviazali určitú (hoci nie intenzívnu) spoluprácu, táto však postupne slabla a upadala.

Problémy, ktoré museli ženy bez ohľadu na svoju politickú príslušnosť prekonávať, ak chceli, aby ich organizácie boli úspešné alebo aby vôbec fungovali, boli veľmi podobné. Samozrejme, táto podobnosť

korení v širších spoločenských pomeroch, v politickej kultúre i v pohľade spoločnosti na postavenie ženy všeobecne. Pri prekonávaní spomenutých problémov pomáhali ženám často muži - a to tak v komunistickom hnutí, ako aj nekomunistických v spolkoch. Práve úloha mužov a ich vplyv na činnosť ženských spolkov a hnutí je stále otvorenou témou pre bádanie. Existuje pomerne bohatá korešpondencia i denníky, na základe ktorých by bolo možné skúmať tento aspekt. Na druhej strane sa ženy museli vysporiadať s odmietaním zo strany mužov, ktoré tiež nemožno pri výskume obchádzať.

Pre obdobie prvej ČSR je veľmi dôležité analyzovať mieru vzájomného vplyvu českých a slovenských spolkov - v čom si pomáhali, aké boli ich ciele a prínosy ich kontaktov. V roku 1930 poznamenala Terézia Vansová: „Pre nás je veľmi zaujímavé vidieť, ako ocenili si Česi práce žien a ako pochopili oni dôležitosť ženskej otázky. Tak ako každý vzdelaný národ, národ český pochopil, že ženskú otázku už ignorovať nemožno. Že už vyžili sa časy, kde žena bola za 'inferiórny' tvor pokladaná.“^[1]

Parciálnou, no nemenej pozoruhodnou témou je reakcia českých a slovenských žien - predovšetkým tých verejne činných - na čoraz viac problematizovanú česko-slovenskú otázku. Bolo by určite zaujímavé sledovať, či a ako ovplyvnili tieto politické spory konkrétnu vzájomnú pomoc českých, moravských a slovenských spolkov, prípadne vzťahy medzi ich jednotlivými predstaviteľkami.

Otázok na výskum sa samozrejme ponúka oveľa viac. Cieľom tohto krátkeho príspevku bolo predovšetkým pomenovať „biele miesta“, ktoré neustále dávajú podnety na výskum a byť tak možno určitou inšpiráciou váhajúcim historikom. Hlbší výskum ženských spolkov a hnutí, ich konkrétnej činnosti, vplyvu, i jednotlivých osobností, je zaujímavým obohatením historického výskumu. Prináša nové otázky, ktoré neustále vyvolávajú ďalšie. Sociálna história sa stáva stále viac potrebnou integrálnou súčasťou historickej vedy a pomáha jej oprostíť sa od „nudných a od každodenného života odtrhnutých“ záverov a prístupov spoločenských vied.

V nasledujúcej časti prinášame výber novšej odbornej literatúry k problematike postavenia žien v spoločnosti v 20. storočí. Prehľad je vskutku informatívny, nakoľko vychádza z vlastného osobného zamerania a záujmu. Môže však slúžiť ako základná orientácia pre záujemcov o túto tému, v prvom rade študentom a mladým historikom.

Monografie a zborníky :

BAHENSKÁ, Marie: Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha : Slon, 2005.

BASTLOVÁ, Helena: Postavení žen v České republice a demokratizační procesy v ženském hnutí. Praha, 1997.

BUREŠOVÁ, Jana: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001.

DUBOVSKÝ, Ján Milan: Akcia rehoľníčky. Snahy komunistického režimu na Slovensku v rokoch 1949-1989 odstrániť do roku 2000 ženské rehole a kongregácie z verejného života.

Martin : Matica slovenská, 2001.

DVOŘÁKOVÁ, Zora: Milada Horáková. Praha : Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1991.

ĎURANOVÁ, Ludmila - ŠOURKOVÁ, Anna -TÁBORECKÁ, Alena (Eds.): Lexikón slovenských žien. Martin : Slovenská národná knižnica, 2003.

LANDA, Pavel: Ženy! Ženy! Ženy! Třináct procházek historií. Praha : Academia, 2001.

LENDEROVÁ, Milena: Chytila patrola: aneb prostituce za Rakouska i republiky. Praha : Karolinum, 2002.

MALÍNSKÁ Jana: Do politiky prý žena nesmí - proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století. Praha : Slon, 2005.

MANNOVÁ, Elena (Ed.): Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989. Bratislava : AEP, 1998.

MORAVCOVÁ, Miriam: Žena ve městě. Praha : Institut základů vzdělanosti UK a Nadace Ethnos, 1994.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. (Ed.): Charlotta G. Masaryková. Sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2001.

PACNER, Karel: Vyzvědačky pod rudou hvězdou. Ženy v komunistických tajných službách. Praha : Brána, 2005.

PYTLÍK, Radko: Vláda žen. Milenky králů, císařů a prezidentů. Praha : Emporius, 2002.

VLČEK, Vojtěch (Ed.): Ženské řehole za komunismu 1948-1989. Sborník příspěvků z konference pořádané Konferencí vyšších představených ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2005.

Štúdie:

BEDNÁŘOVÁ, Věra: Pomoc rodiny T. G. Masaryka brněnskému ženskému hnutí. Časopis Matice moravské, 117, 1998, 1, s. 97-105.

BUREŠOVÁ, Jana: Fenomén ženské emancipace, T. G. Masaryk a první světová válka. In: T. G. Masaryk a Světová revoluce. Sborník příspěvků z XI. semináře Masarykova muzea v Hodoníně. Hodonín : Masarykovo muzeum v Hodoníně, 2005, s. 68-74.

BUREŠOVÁ, Jana: T. G. Masaryk a emancipace žen. In: T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. Sborník mezinárodní vědecké konference. Sv. 1. Praha : Filosofia, 2001, s. 261-274.

BUREŠOVÁ, Jana: Národně politické aktivity českých ženských pokrokových spolků v první polovině 20. století. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis - Historica (AUPO), 31, 2003, s. 265-276.

BUREŠOVÁ, Jana: Osvětová a vzdělávací činnost ženských pokrokových spolků mezi venkovskými ženami v první polovině 20. století. In: Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2004, s. 311-315.

BUREŠOVÁ, Jana: Počátky veřejné a společensko-politické aktivity liberálně založených žen na Moravě. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis - Historica (AUPO), 28, 1998, s. 77-91.

BUREŠOVÁ, Jana: Postavení žen ve společnosti v první polovině 20. století a postoj T. G. Masaryka k dané realitě. In: Evropanství a T. G. Masaryk. Sborník příspěvků ze VI. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně. Hodonín : Masarykovo muzeum, 1999, s. 108-117.

BUREŠOVÁ, Jana: Reflexe společenského postavení žen v komunistické ideologii a politice ve 20. a 30. letech 20. století v Československu. In: KÁRNÍK, Zdeněk - KOPEČEK, Michal (Eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Sv. 2. Praha : Ústav soudobých dějin - Dokořán, 2004, s. 41-62.

BUREŠOVÁ, Jana: Společenská aktivita českých ženských spolků na Moravě. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka - KOCIAN, Jiří - KOKOŠKA, Stanislav (Eds.): Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha : Národní archiv a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 269-276.

BUREŠOVÁ, Jana: Sonda do společensko-politických aktivit pokrokových a katolických ženských spolků na Moravě v první polovině 20. století. In: Studie k sociálním dějinám, 6, 2001, s. 202-213.

BUREŠOVÁ, Jana: Tisk ženských spolků za první Československé republiky 1918-1938. In: MAREK, Pavel (Ed.): Tisk a politické strany. Olomouc : Katedra politologie a evropských studií FFUP v Olomouci, 2001, s. 112-129.

BUREŠOVÁ, Jana: Úloha ženských katolických organizací při Československé straně lidové v Československu v letech 1918-1938. In: Studia historica Nitriensia, 7, 1998, s. 65-88.

BUREŠOVÁ, Jana: Vztah T. G. Masaryka ke společenskému uplatnění žen. In: T.G. Masaryk a sociální

otázka. Sborník příspěvků z 9. semináře Masarykova muzea v Hodoníně. Hodonín : Masarykovo museum, 2002, s. 126-134.

BUREŠOVÁ, Jana: Význam a postavení ženských spolků ve společnosti první Československé republiky. In: ČECHUROVÁ, Jana – ŠTAIF, Jiří (Eds.): K novověkým sociálním dějinám Českých zemí. Díl 6. Sociální dějiny dnes. Praha : Karolinum, 2004, s. 163-178.

CEKOTA, Vojtěch: Likvidace ženských klášterů v Olomouckém kraji. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (Eds.): Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků prof. PhDr. Miloše Trampa, CSc. k jeho 70. narozeninám. Brno: Matice moravská, 2005, s. 307-321.

DOBROTKOVÁ, Marta: K činnosti a pôsobeniu slovenských žien v Amerike na konci 19. a začiatku 20. storočia. Zborník FF UK, Historica 45, 2002, s. 33-39.

DOBROTKOVÁ, Marta: Živena v Spojených štátoch amerických (1891-1918). In: Historický zborník, 14, 2004, 1, s. 30-39.

DUDEKOVÁ, Gabriela: Chudobné a zatratené, ctihodné a milosrdné. Ženy v sociálnej starostlivosti v 19. na prahu 20. storočia. In: História, 4, 2004, 9-10, s. 24-28.

FRANCOVÁ, Zuzana: Spolky a meštianska spoločnosť v stredoeurópskom regióne v období 1848-1918. In: Múzeum, 43, 1998, 3, s. 35-36.

FORDINÁLOVÁ, Eva: Ženy v slovenskom hromadnom vysťahovalectve do zámoria. In: Slováci v zahraničí, 17, 1994, s. 18-32.

FENDRYCHOVÁ, Soňa: Z historie ženského hnutí v Československu. In: HAVELKOVÁ, Hana (Ed.): Lidská práva, ženy a společnost. Praha : Evropské středisko pro výchovu k lidským právům, 1992, s. 9-15.

HORSKÁ, Pavla: Jak se vědecké bádání v Čechách stalo povoláním přístupným i ženám. In: Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000 - 2001. Praha : Arenga, 2002, s. 151-161.

KEITHOVÁ, Oldřiška: Ženy a děti. In: HELMICHOVÁ, Šárka (Ed.): Statečné ženy, o kterých se málo ví. Sborník z konference o ženách v druhém odboji. Praha : Ministerstvo Obrany ČR, 2003, s. 71.

LONDÁKOVÁ, Elena: Vývoj ženskej otázky na Slovensku po roku 1945. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (Eds.): Bolševizmus, komunizmus a radikální socializmus v Československu. Sv. 4. Praha : Ústav soudobých dějin – Dokořán, 2005, s. 194-221.

MERTLÍKOVÁ, O: Milada Horáková ve vzpomínkách přátel a spolupracovníků. In: Stopami dějin Náchodska, 6, 2000, s. 317-331.

MUSILOVÁ, Dana: Uplatnění absolventek vysokých škol v období první republiky. In: Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000-2001. Praha : Arenga, 2002, s. 171-180.

MUSILOVÁ, Dana: Ženské hnutí 1945-1948. Naděje a zklamání. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (Eds.): Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha : Národní archiv, 2005, s. 339-345.

NĚMEČEK, Jan: K úloze žen v politice a diplomacii druhého československého zahraničního odboje. In: HELMICHOVÁ, Šárka (Ed.): Statečné ženy, o kterých se málo ví. Sborník z konference o ženách v druhém odboji. Praha : Ministerstvo Obrany ČR, 2003, s. 33-40.

NEUBAUEROVÁ-BRACHTLOVÁ, Michaela: Osudy ženských řádů a kongregací na Jesenicku po roce 1945. In: Vlastivědný věstník moravský, 56, 2004, 4, s. 337-354.

PAVLÍKOVÁ, Ludmila – KAPPELEROVÁ, Alica – KOVÁCS, László: Bratislavský dobročinný ženský spolok a prvá detská nemocnica v Bratislave. In: PAVLÍKOVÁ, Ludmila a kol.: Vývoj zdravotníckych zariadení v Bratislave. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 2003, s. 52-57.

SVOBODNÝ, Petr: Lékařky v Českých zemích v první polovině 20. století. In: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 35, 1995, 1-2, s. 75-87.

ŠTVRTECKÁ, Anna: Z činnosti slovenských žien v Amerike v rokoch prvej svetovej vojny. In: BIELIK, František - BALÁŽ, Claude - MENICH, Pavol (Eds.): Slováci v zahraničí 16. Martin: Matica slovenská, 1990.

UHROVÁ, Eva: Národní fronta žen a Rada československých žen - dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. Květen 1945 až únor 1948. In: KÁRNÍK, Zdeněk - KOPEČEK, Michal (Eds.): Bolševismus, komunismus a radikální socializmus v Československu. Sv. 4. Praha : Ústav soudobých dějin - Dokořán, 2005, s. 88-112.

UHROVÁ, Eva: Ženy v KSČ a textilní dělnice v Čechách ve 20. letech. Ze stránek komunistického tisku pro ženy. In: KÁRNÍK, Zdeněk - KOPEČEK, Michal (Eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socializmus v Československu*. Sv. 2. Praha : Ústav soudobých dějin - Dokořán, 2004, s. 27-40.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: Žena a česká reklama před první světovou válkou. In: Česko-slovenská historická ročenka, 2001, s. 253-257.

VRZGULOVÁ, Monika: Ženy zo stredných vrstiev a ich aktivity vo verejnom priestore mesta 1918-1945. In: MANNOVÁ, Elena (Ed.): Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 197-204.

ZUBERCOVÁ, Magdaléna: Ženy spolku Izabella. In: Pamiatky a múzeá, 2004, 2, s. 34-38.

Poznámky

[1] VANSOVÁ, Terézia: Pani Georgiadesová na cestách. Veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu. Praha: L. Mazáč, 1930, s. 130.